

Justițiabilitatea drepturilor economice, sociale și culturale cu + sau cu - ?

Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights: With a Plus or a Minus?

Conf. univ. dr. **Lucian Bojin***
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Drept

Nu am de gând să o contrazic „pe fond” pe Laura Crăciunean-Tatu. Cu alte cuvinte, nu am de gând să contest dezirabilitatea unei justițiabilități complete (sau aproape complete) a drepturilor sociale, economice și culturale. Împărtășesc cu autoarea ideea valorii și importanței drepturilor fundamentale, precum și ideea că umanitatea are o sarcină morală în direcția progresului. Ambele premise, comune nouă, justifică pledoaria Laurei Crăciunean în favoarea justițiabilității drepturilor sociale, economice și culturale.

Replica mea va fi, așadar, mai degrabă de tip „corectiv”, decât o antiteză propriu-zisă. Replica va fi ghidată mai degrabă de un tip de pragmatism decât de argumente strict juridice (de drept pozitiv). S-ar putea să fiu un „conservator”, după cum zice profesoara Laura Crăciunean. Dar, până la urmă, ceea ce fac este să accept invitația din textul său, aceea ca cei conservatori măcar să-și reevalueze opiniile.

Selectiv, așadar, câteva semne de întrebare pe care le ridic cu privire la câteva dintre argumentele Laurei Crăciunean.

1. Primul argument al Laurei Crăciunean este acela al concepției *unității, interdependenței, egalității și indivizibilității tuturor* drepturilor omului, concepție afirmată în Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO). Această concepție nu ar autoriza diferența de justițiabilitate între drepturile civile și politice, pe de o parte, și cele economice, sociale și culturale, pe de altă parte. De asemenea, această concepție ar exprima cel mai bine valoarea fundamentală a demnității umane, care stă la baza înseși ideii de drepturi ale omului.

Fără discuție că demnitatea umană stă la baza drepturilor omului și că ea este indivizibilă. La nivel filosofico-normativ (adică de justificare a unor norme de drept pozitiv), sunt dispus să accept și ideea „unității și interdependenței” drepturilor omului. Însă nu văd cum această concepție ar putea fi pusă în practică ca atare. O văd mai degrabă ca un ideal spre care e bine să tindem, dar și să știm că nu îl vom putea atinge. Demnitatea umană este indivizibilă, dar există un motiv pentru care avem un catalog de diferite drepturi ale omului și nu un singur drept, atoatecuprinzător, la demnitate¹. Acest motiv este unul extrem de pragmatic, acela că exprimarea și protecția demnității umane presupune satisfacerea unor nevoi de tip diferit ale indivizilor umani. Aceste nevoi sunt ierarhizate, spre exemplu în piramida lui Maslow. Prima nevoie umană este aceea de securitate. Nici măcar nu există un drept fundamental la securitate, dar există protecția împotriva privării arbitrare de libertate sau interdicția tratamentelor inumane sau degradante.

Faptul că avem drepturi diferite care, poate, apără aceeași valoare se datorează concepției pragmatice, venite din dreptul anglo-saxon, potrivit căreia „remediile precedă drepturile”. Această concepție afirmă că un drept fără remediu este un drept iluzoriu. Se prea poate ca drepturile să fie interdependente, egale și indivizibile. Dar remediile nu sunt așa. Unele remedii sunt mai simplu de pus

* lucian.bojin@e-uvt.ro.

¹ Sunt multe discuții cu privire la valoarea juridică a demnității umane în construcția juridică a drepturilor fundamentale. Pentru unii, dreptul la demnitate este un drept propriu-zis, pentru alții este valoarea fundamentală care este protejată de toate drepturile fundamentale ale omului. Fără a dori să intru în aceste discuții, mă mulțumesc să remarc că, și în ipoteza în care dreptul la demnitate este considerat un drept propriu-zis, nu se pune problema ca el să înlocuiască celelalte drepturi, deși, din punct de vedere filozofic, celelalte drepturi ar putea să-i fie subsumate. Aceasta înseamnă că abordarea pragmatică în materia drepturilor fundamentale, apărută în acest articol, nu poate fi înlocuită cu succes de o abordare de tip normativ moral.

în practică, altele mai greu, iar altele pot fi doar imperfecte. Această distincție justifică și argumentul (menționat de Laura Crăciunean) al capacităților diferite (și eventual cu evoluție graduală) ale statelor de a pune în aplicare măsuri pozitive de protecție a drepturilor economice, sociale și culturale.

2. Cea mai problematică dintre cele patru calificări ale tuturor drepturilor omului mi se pare cea a „egalității” acestora. Nu cred că putem contesta în mod rezonabil că protecția împotriva privării arbitrare de libertate sau interdicția torturii sunt mai importante decât oricare dintre drepturile economice, sociale și culturale. Oricât ne-am dori să nu fie așa, sunt încă multe locuri în lume în care oamenii obișnuiți sunt omorâți fără motiv de regimuri politice dictatoriale sau de formațiuni paramilitare, în care oamenii obișnuiți sunt arestați arbitrar sau răpiți, iar apoi sunt torturați. Mă îndoiesc că acestor biete ființe umane, a căror demnitate este ignorată în mod neomenesc, le pasă în acele momente de drepturi economice, sociale sau culturale. Aceste drepturi devin importante abia când securitatea și măcar o anumită doză de libertate le este recunoscută și protejată. Pe scurt, nu cred că „concepția DUDO” exclude ierarhizarea între drepturile fundamentale și este destul de clar că cele civile și politice vin înaintea celor economice sociale și culturale.

Cu alte cuvinte, „interdependență și indivizibilitate” a drepturilor – poate că da (deși nu sunt sigur că ajută la ceva, în afară de faptul că sună bine), „egalitate” – eu spun răspicat că nu.

3. Dacă nu acceptăm cele de mai sus, putem sfârși în situații în care întreaga construcție intelectuală a drepturilor fundamentale bazate pe *demnitatea umană egală* să fie deturnată de la scopul și idealul său. Să luăm exemplul Republicii Populare Chineze, un stat pe care multă lume nu îl consideră „prietenos” cu drepturile omului. Nu odată oficialii ai acestui stat au afirmat explicit că „drepturile omului” sunt o formă de imperialism cultural al Occidentului și un instrument de a-și exercita dominația asupra statelor non-occidentale.

Republica Populară Chineză și-a dezvoltat un sistem propriu de „drepturile omului”, în care două drepturi vin înaintea tuturor celorlalte²: dreptul la subzistență³ și dreptul la dezvoltare (care e al națiunii, nu al indivizilor). De asemenea, această concepție nu consideră drepturile ca inerente (naturale), ci ca fiind condiționate de pre-existența „stabilității”⁴: „stabilitatea este preconditionia realizării drepturilor omului, dezvoltarea este cheia lor, iar construcția juridică este garanția lor”.

În Rusia contemporană, un stat în care mafioții îndeplinesc funcții publice, iar ziariștii care critică guvernul intră la închisoare, se spune că „pactul constituțional” (nu în sens formal, evident) este acela că cetățenilor le sunt permise libertățile de a se bucura de viața privată, însă nu și acelea politice.

În ambele cazuri, nu putem vorbi de un sistem de drepturi fundamentale ale omului, bazate pe demnitatea umană (adică drepturi naturale), ci de sisteme de management social, în care libertățile sunt date sau retrase în funcție de potențialul pericol al oamenilor de rând pentru puterea politică. Cu alte cuvinte, „drepturile omului” sunt mecanisme de incentivare pozitivă sau negativă, dar în niciun caz drepturi.

Aici pot întrezări și câteva contra-argumente din partea Laurei Crăciunean. Mai întâi, că egalitatea drepturilor omului ar interzice genul de ierarhizare pe care îl propune doctrina chineză. Apoi că, cel puțin în cazul minorității musulmane uigure, drepturile culturale sunt la fel de importante ca cele politice. Cu acest ultim punct mi-ar fi greu să nu fiu de acord, iată că poate am găsit și un „loc de întâlnire”: de la caz la caz și de la context la context, drepturile sociale, economice sau culturale s-ar putea să fie pe o poziție de egalitate cu cele civile și politice.

4. Am să „sar” direct la argumentele al șaselea și al șaptelea ale Laurei Crăciunean întrucât argumentele 2-5 sunt mai degrabă tehnice și nu mă îndoiesc că practica internațională a demonstrat că, *cel puțin în anumite contexte*, unele drepturi economice, sociale și culturale îndeplinesc toți parametrii de justițiabilitate. Argumentul al șaselea scoate în evidență faptul că interdependența statelor le

² Pinghua Sun, *Human Rights Protection System in China*, Springer, 2014, p. 86.

³ Dreptul la subzistență merită discuții aprofundate, de genul celor care se poartă în literatura contemporană. Însă un „drept la subzistență” a cărui funcție este de a bloca drepturile legate de libertate nu poate fi, cu adevărat, un drept fundamental.

⁴ The national cadre training materials editing steering committee (Ed.), *Cadre chrestomathy on human rights knowledge*, Beijing: People’s Publishing House/Party Building Books Publishing House, 2006, p. 48, *apud* Pinghua Sun, *op. cit.*, p. 95.

relativizează suveranitatea, așa încât argumentul imixtiunii internaționale în stabilirea politicilor interne își pierde din greutate. Argumentul al șaptelea subliniază, în schimb, importanța drepturilor economice, sociale și culturale în urmărirea imperativului dezvoltării durabile. De altfel, recente decizii judiciare din Olanda și Spania privind obligațiile statului în materia gestionării schimbărilor climatice probează, fără îndoială, justițiabilitatea drepturilor sociale, economice și culturale, din moment ce problema schimbărilor climatice s-ar încadra cel mult în dreptul la mediu, care este discutabil dacă se încadrează în categoria drepturilor discutate sau este chiar și mai „progresiv” decât acestea.

Critica pe care o formulez aici este că interdependența, așa cum s-a văzut, nu este un fenomen ireversibil. Dimpotrivă, se pare că intrăm într-o epocă de recul al interdependenței. Este, cu siguranță, adevărat în ceea ce privește interdependența globală. Însă s-ar putea să fie adevărat și cu privire la interdependența în interiorul alianțelor în sens larg (spre exemplu, lumea occidentală, statele NATO, sau chiar statele UE). În acest context, argumentul privind relativizarea suveranității s-ar putea să nu treacă testul realității.

În plus, dacă reculul interdependenței va fi însoțit de o creștere a confruntării, avantajele care ar putea fi constituite de o justițiabilitate mai mare a drepturilor economice, sociale și culturale (spre exemplu, societăți mai echitabile, o protecție sporită acordate minorităților) ar putea să se transforme în costuri. Așa cum s-a văzut, anumite aspecte de politică internă care sunt valorizate favorabil din perspectiva drepturilor fundamentale (democrația liberală, pluralismul politic – care pun în valoare drepturile civile și politice), pot constitui, paradoxal, dezavantaje în confruntarea cu inamici fără scrupule (a se vedea utilizarea libertății de exprimare din societățile liberale de către propaganda statelor autoritare menită să dezinformeze și să polarizeze pentru a destabiliza respectivele societăți). Este preferabil să nu fim puși în postura de a alege între apărarea valorilor fundamentale ale organizării politice interne a statelor și securitatea statelor. Dar dacă va fi de făcut o alegere între justițiabilizarea drepturilor economice, sociale și culturale și securitate, nu am niciun dubiu cu privire la alegerea care se va face.

S-ar putea, așadar (deși îmi doresc contrariul), ca drepturile economice, sociale și culturale justițiabile să rămână „produse de lux” pentru societățile dezvoltate și integrate (Uniunea Europeană) și să rămână intangibile pentru zonele din lume unde poate că este nevoie chiar mai mare de ele.